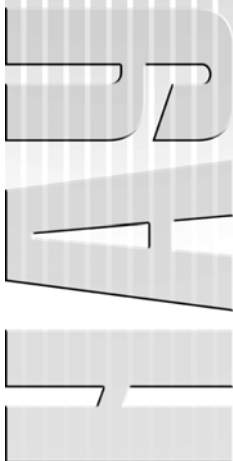

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

**Практикум для студентів
усіх галузей знань
і спеціальностей**

**VIVERE!
VINCERE!
CREARE!**

Київ 2018

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Практикум для студентів усіх галузей знань
і спеціальностей

Київ 2018

УДК 94+008 (477)(076.5)
І 907

Укладачі: *І. В. Бурлакова* — д-р. філол. наук,
О. В. Волш — канд. іст. наук,
Н. О. Сенчило — канд. філол. наук

Рецензент *Ю.Б. Смольников* — канд. іст. наук

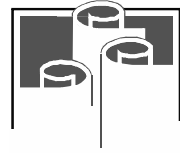
Затверджено методично-редакційною радою Національного авіаційного університету (протокол № 3/18 від 15. 11. 2018 р.).

Історія та культура України: практикум / уклад.:
І 907 *І. В. Бурлакова, О. В. Волш, Н. О. Сенчило.* — К. : НАУ, 2018. —
52 с.

Практикум, укладений відповідно до програми дисципліни «Історія та культура України», містить основні теоретичні відомості та завдання для самостійної роботи

Для студентів усіх галузей знань і спеціальностей.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Практичне заняття 1. ВСТУП. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ КУРСУ «ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ	8
Практичне заняття 2. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ (IV тис. до н.е. – IX ст.)	11
Практичне заняття 3. ДОБА КИЇВСЬКОЇ РУСИ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (IX – XIV ст.)	15
Практичне заняття 4. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (друга половина XIV – перша половина XVII ст.)	20
Практичне заняття 5. УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО (XVII–XVIII ст.)	25
Практичне заняття 6. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (кінця XVIII – середини XIX ст.)	31
Практичне заняття 7. УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ НА ШЛЯХУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (друга половина XIX – перше двадцятиліття XX ст.)	36
Практичне заняття 8. УКРАЇНА У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ ТОТАЛІТАРИЗМУ ТА ПОСТТОТАЛІТАРИЗМУ (20 – 80-і рр. XX ст.)	39
Практичне заняття 9. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (90-і рр. XX — початок XXI ст.)	45
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	50

ВСТУП

Дисципліна «Історія та культура України» вивчає сучасне та минуле українського народу, особливості його розвитку. Курс є інтегрованим, у ньому подієва історія є соціально-політичним тлом, яке допомагає розтлумачити культурний поступ відповідно до вимог часу. У теоретичному матеріалі, завданнях до практичних і для самостійних занять хронологічно висвітлені головні етапи становлення вітчизняної культури у різних її виявах: літературі, образотворчому мистецтві, архітектурі, музиці, освіті тощо. Вивчення цієї дисципліни має на меті формування в майбутніх фахівців розуміння взаємозв'язку між подіями національної історії та явищами культури, розвиток навичок системного розгляду особливостей історико-культурних процесів, що відбувалися на українських землях від найдавніших часів до сьогодення.

Метою викладання дисципліни на теоретичному рівні є формування у студентів цілісного та системного уявлення про основні закономірності взаємозв'язку української історії з культурою шляхом використання сучасних наукових підходів, засвоєння відповідної термінології та зіставлення вітчизняного історико-культурного розвитку з аналогічним поступом у європейських країнах. Практичні завдання курсу — формування важливих для сучасного суспільства комунікативних компетенцій, кооперативних навичок, креативності та критичного мислення. Успішна реалізація цієї мети сприятиме кращій соціальній орієнтації освіченого фахівця-інтелектуала, який зможе протистояти технократизму, кон'юктурності, маніпулятивності та однобічності сприйняття перебігу історико-культурного процесу.

Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань:

- формування системних знань про становлення та розвиток вітчизняного історико-культурного простору;
- наукове осмислення соціально-економічних та суспільно-політичних процесів в Україні, головних етапів українського національно-визвольного руху, його змісту й організаційних форм, визначення ролі та місця в українській історії видатних її діячів;
- засвоєння історико-культурологічної термінології, понять і категорій і вміння оперувати ними практично;
- розвиток умінь орієнтуватися в різноманітних джерелах історичних знань, інформації культурологічного змісту, пошуку та систематизування матеріалу через сучасні інформаційні комунікації;
- стимулювання відкритого творчого та критичного мислення, плюралістичного дискурсу, володіння словом, уміння аргументовано доводити власну позицію та давати оцінку історико-культурним явищам, оперуючи фактичним матеріалом;
- навчання навичкам аналізу, порівняння, характеризування тенденцій та окремих вітчизняних і світових історико-культурних явищ;
- розвиток історичного, логічного та художньо-образного мислення, формування естетичних смаків.

Згідно з робочою навчальною програмою дисципліни «Історія та культура України» для студентів денної форми навчання на вивчення дисципліни передбачено 90 години, з яких: 34 — аудиторні заняття, 56 — самостійна робота. Це дало змогу добрати та організувати матеріал практикуму студентів у такий спосіб, щоб його обсяг відповідав кількості лекційних годин, а питання, винесені на обговорення під час практичних занять, сприяли розвитку творчого мислення, креативності студентів замість поширеного копіювання та механічного запам'ятовування «правильного знання», яке транслює аудиторії викладач.

Комунікація під час практичного заняття за задумом авторів практикуму має бути не односторонньою: викладач — студенти, а багатовекторною, де має місце наукова дискусія, диспут, опрацювання індивідуальних та колективних завдань, обговорення дискусійних, неоднозначних моментів в історії та культурі України.

Навчальне видання пропонує різноманітні завдання для креативного ведення практичних та самостійних занять з урахуванням рекомендацій сучасної дидактики щодо формування творчого та критичного мислення, застосування колективної проектно-орієнтованої роботи. Остання формує здатність діяти спільно з іншими студентами, досягаючи синергії ресурсів, молодь вчиться розподіляти обов'язки відповідно до власних ключових компетенцій, особливостей, переваг і координувати спільну проектну роботу. Інформаційно-комунікаційні технології, які обрали автори практикуму, мають на меті стимулювати пізнавальний інтерес до історії та культури, надати навчальній роботі проблемного, творчого, дослідницького характеру, багато в чому сприяти оновленню змістовної складової курсу, індивідуалізувати процес навчання та розвивати навички самостійної роботи студентів. Такий підхід перш за все підвищує активність студентів, задає певного темпу та ритму заняттю, підвищуючи інтерес молоді до предмету, глибшими стають знання в галузі історії та культури. Залучення візуальної інформації, інтерактивних карт, інфографіки активно впливає на пам'ять і уяву, полегшує процес запам'ятовування, дозволяє зробити заняття цікавішим і динамічнішим, «занурити» студента в умови будь-якої історико-культурної доби, створити ілюзію присутності, сприяє становленню об'ємних і яскравих уявлень про минуле.

До кожної теми подані план, література, словник опорних понять, теоретичні відомості, практичні завдання, запитання для самостійного контролю опанованих знань, — цей арсенал має посприяти активності студентів у навчальному процесі, навчити їх працювати самостійно, аналізувати, порівнювати, робити висновки. Практичні завдання включають критичний перегляд низки новітніх мультимедійних матеріалів з історії та культури України, аргументовані дискусії на теми курсу, опанування текстів першоджерел і новітніх публікацій, систематизування опанованих знань у вигляді таблиць, таймлайнів, інфографіки, мулбордів, підготовку авторських або колективних презентацій, ілюстрованих доповідей, виступів, екскурсій, портретних галерей, інтерпретування політичних карикатур, творів мистецтва, написання есе та рефератів. Пропоновані до перегляду мультимедійні фрагменти розбиті на смислові одиниці, до них сформульовані запитання та

завдання для студентів, що дозволяє побачити, де відбувалася подія чи як виглядає та чи інша культурна пам'ятка.

Практикум розробляв колектив авторів, кожен з яких долучився до висвітлення таких тем:

Бурлакова Ірина Вікторівна — д-р філол. наук, доц., завідувач кафедри української мови та культури — теми: «Вступ. Предмет, завдання курсу “Історія та культура України”», «Витоки української історії та культури (IV тис. до н.е. — IX ст.)», «Доба Київської Русі та Галицько-Волинської держави (X–XIII ст.)», загальний обсяг — 33 %;

Волш Оксана Володимирівна, канд. іст. наук, старш. викладач кафедри української мови та культури — теми: «Українські землі в складі іноземних держав. Українська культура литовсько-польської доби (друга половина XIV — перша пол. XVII ст.)», «Українське козацтво та культура українського бароко (XVII–XVIII ст.)», «Історико-культурний розвиток на українських землях кінця XVIII — першої пол. XIX ст.», загальний обсяг — 34 %.

Сенчило Надія Олексіївна, канд. філол. наук, старш. викладач кафедри української мови та культури — теми: «Україна та українці на шляху національного відродження (друга половина XIX — перше двадцятиріччя XX ст.)», «Україна у політичному просторі тоталітаризму та посттоталітаризму (20–80 рр. XX ст.)», «Історико-культурні процеси в Україні в умовах незалежності», загальний обсяг — 33 %.

Практичне заняття 1

ВСТУП. ПРЕДМЕТ, ЗАВДАННЯ КУРСУ «ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ»

План

1. Предмет і завдання курсу «Історія та культура України». Основні концепції історії та культури в ретроспективі, сучасні підходи.
2. Взаємозв'язок культури, природи та цивілізації в історичному контексті.
3. Культура як цілісний компонент: її функції, структура та типологія.
4. Джерела вивчення та чинники становлення української історії та культури.
5. Періодизація та принципи вивчення історії та культури України.

Основні теоретичні відомості

Предметом вивчення курсу є процес формування українського народу, його соціально-економічної, духовної, політичної та державної діяльності з давніх-давен до сьогодення.

Протягом століть сформувалося розмаїття концепцій щодо тлумачення таких понять, як «історія» та «культура». Усі ці підходи умовно поділяють на лінійні та нелінійні концепції історико-культурного розвитку.

Культуру називають другою *природою людини*. Становлення стійкого розмежування «природного» і «культурного» відносять до філософії доби Відродження та Нового часу. На сучасному етапі ці поняття можуть протиставляти або поєднувати у нові терміни, наприклад, «екологічна культура».

Питання співвідношення культури та цивілізації є дискусійним. Поняття «культура» та «цивілізація» сформувалися як самостійні завдяки ідеям Просвітництва. Протягом ХІХ ст. поняття «культура» і «цивілізація» використовували як тотожні, які мають один і той самий пізнавальний, світоглядний та ідеологічний зміст. Нині існує кілька позицій щодо їх взаємозв'язку — ототожнення, протиставлення і взаємозумовленості.

Феномен культури є поліфункціональним, що впливає з розуміння культури як суспільно-історичного явища. Джерела вивчення історії та культури України можна об'єднати у кілька

груп: 1) пам'ятки духовної культури, зафіксовані в усній формі; 2) пам'ятки матеріальної культури; 3) писемні джерела; 4) живопис як симбіоз духовної та матеріальної культур.

Періодизацію історії та культури України варто розглядати в контексті принципів її вивчення, її методології, зокрема, принципу історизму, що передбачає аналіз усіх явищ життя у послідовному часовому розвитку.

Основні поняття: *історичний процес, культура, цивілізація, археологічна культура, артефакт, етногенез.*

Література: [6]; [8]; [12]; [18].

Практичні завдання

Питання 1. Предмет і завдання курсу «Історія та культура України». Основні концепції історії та культури у ретроспективі, сучасні підходи.

Завдання 1.1. Прочитайте вислови про культуру та цивілізацію відомих мислителів, філософів і культурологів. З якими з них ви погоджуєтесь, з якими — ні, поясніть свою думку.

Про безсумнівне та суперечливе

Світ культури — це світ людини (В. М. Межуєв).

Цінність культури визначає її вплив на характер людини: який сенс у культурі, якщо вона не ушляхетнює і не зміцнює його? Культура має служити життю (С. Моем).

Цивілізація в первинному значенні цього слова полягає не в примноженні потреб, а у вільному та добре продуманому обмеженні своїх бажань (М. Ганді).

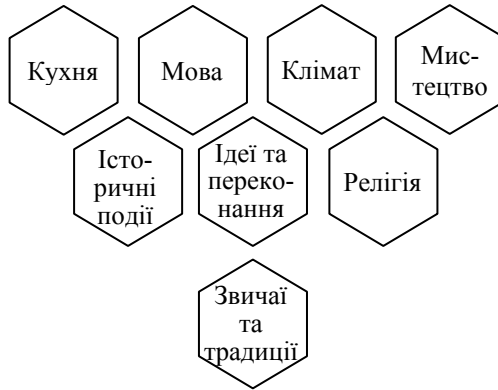
Цивілізованість країни вимірюють тим, що думають і знають її жінки, які передають новому поколінню свої думки та упередження (Л. Лабуле).

Найцивілізованіші нації так само близькі до варварства, як відполіроване залізо — до їржі. Народи подібні до металів: усь їхній блиск ззовні (А. Рівароль).

Питання 2. Розкрийте взаємозв'язок культури, природи і цивілізації в історичному контексті.

Питання 3. Культура як цілісний компонент: її функції, структура й типологія.

Завдання 3.1. Серед наведених факторів, виокреміть три, які ви вважаєте найбільш важливими в формуванні культури, обґрунтуйте свій вибір. Порівняйте свій вибір із вибором одногрупників.

Питання 4. Джерела вивчення та чинники становлення української історії та культури.

Завдання 4.1. Підготуйте доповідь на тему «Джерела вивчення та чинники становлення української історії та культури», у якій висвітліть такі питання:

- історично-культурна ідентифікація українського етносу та її складові (історія, культура, мова, звичаї);
- еволюція української історії, культури та чинників, формування самобутніх якостей українців;
- соціально-історичні чинники (походження українського народу, його ментальність, мова, державність).

Питання 5. Періодизація та принципи вивчення історії та культури України.

Завдання 5.1. Підготуйте публічний виступ на тему «Періодизація та принципи вивчення історії та культури України», у якому висвітліть такі питання:

- принцип історизму у вивченні історії та культури України;
- розвиток українського історично-культурного процесу.

Практичне заняття 2

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ (IV тис. до н. е. — IX ст.)

План

1. Етапи історично-культурних процесів в Україні та їх характеристика. Поява людини на території України та первісні археологічні культури.
2. Трипільська культура та її здобутки.
3. Діалог культур на праукраїнських землях.
  - 3.1. Історично-культурний полілог киммерійців, скіфів та сарматів.
  - 3.2. Антична культура полісів Північного Причорномор'я.
  - 3.3. Слов'янська доба в культурі українських земель.

Основні теоретичні відомості

Початок залюднення території України архантропами відбувався з Балканського півострова близько 1 млн років тому, про що свідчить стоянка в с. Королеве Закарпатської області.

На кінець раннього палеоліту припадає виникнення нового типу людини — палеоантропа або неандертальця.

Поява людини сучасного типу — неантропа (кроманьйонця) відбувається 40–35 тис. років тому. У період пізнього палеоліту удосконалюють знаряддя праці. Формуються складні міфологічні уявлення та вірування (тотемізм, анімізм, магія).

У добу мезоліту після танення льодовика відбувається зміна ландшафту та формування сучасного тваринного світу. Для удосконалення процесу полювання первісні люди винаходять лук і стріли та приручають собаку, а пізніше — свиню. Яскравим явищем первісної культури стала неолітична революція, сутність якої полягала у переході від привласнювальних до відтворювальних форм господарювання. У суспільному ладі відбувається перехід до патріархату.

Трипільська культура (IV–III тис. до н. е.) була яскравим явищем енеоліту — доби обробляння людиною перших металів. Вона була поширеною на території від Балкан до Дніпра (Румунія, Молдова, Правобережна Україна) та відома під різними назвами: *культура Кукутени-Трипілля*, *культура мальованої кераміки*. Основним заняттям її представників було землеробство з поступовим

витісненням мотики ралом та приселищне скотарство. Характерною рисою трипільців було виготовлення розписної кераміки з різнокольоровим орнаментом.

Кіммерійці (IX–VII ст. до н. е.), скіфи (VI–III ст. до н. е.) та сармати (III ст. до н.е. — III ст. н.е.) — перші народи на українських землях, про яких є згадки в писемних джерелах. Їх представниками були кочові іраномовні племена, які мали курганний обряд поховання.

Значний внесок у культурний полілог, що склався у давні часи на теренах України, зробила антична культура.

У період VII–I ст. до н. е. відбувається грецька колонізація північного Причорномор'я. Виникають поліси — міста-держави, найбільші з них — Ольвія, Тіра, Херсонес, Пантікапей і утворюється Боспорське царство.

У II тис. до н.е., розпочинається етногенез слов'ян. Слов'янська культура формується у римський період паралельно з існуванням античних міст-колоній, про що свідчать зарубинецька та черняхівська археологічні культури. Основою духовного світу слов'ян було язичництво — політеїзм, анімізм.

Основні поняття: *палеоліт, мезоліт, неоліт, енеоліт, кіммерійці, скіфи, сармати, анти, пантеон, політеїзм.*

Література: [4]; [6]; [8]; [12]; [16]; [17]; [18].

Практичні завдання

Питання 1. Етапи історично-культурних процесів в Україні та їх характеристика. Поява людини на території України та первісні археологічні культури.

Завдання 1.1. Перегляньте інтерв'ю з О. Гоманом, кандидатом історичних наук, доцентом історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка. На основі переглянутого матеріалу та наведеної нижче схеми «Найпоширеніша антропологічна систематизація етапів становлення людини» дайте відповідь на запитання.

1. Як відбувався процес антропогенезу (розвитку людини)? Ким були попередники *Homo Sapiens*?

2. Чим відрізнявся неандерталець від кроманьйонця? Чому, на вашу думку, кроманьйонець витіснив неандертальця?

3. Які зміни відбулися протягом доби мезоліту?
 4. У чому полягала сутність «неолітичної революції»? Які ще здобутки принесла доба неоліту?

5. У якій формі існували первинні релігійні уявлення?

Джерела:

1. «Юрій Гоман про кам'яний вік»

https://www.youtube.com/watch?v=kUo6Ae_Vhoc

2. «Юрій Гоман про неоліт та трипільську культуру»

<https://www.youtube.com/watch?v=Dr2a4X5HoAc>

Найпоширеніша антропологічна систематизація етапів становлення людини

Завдання 1.2. Прочитайте зміст гіпотез¹ про походження людини. Наведіть аргументи «за» і «проти» щодо кожної з них. Яка гіпотеза вам імпонує? Поясніть чому.

¹ *Гіпотеза* – наукове положення, висновок, який пояснює ті чи інші явища дійсності на основі припущення.

Основні уявлення про походження людини

Міфологічна гіпотеза	Людина походить від тваринних чи рослинних першопредків
Релігійна гіпотеза	Людина створена Богом. Саме тому вона якісно відрізняється від усього, що її оточує
Космічні гіпотези	Занесення на землю космічного «насіння життя», залишення прибульцями своїх представників на Землі, реалізація в земних умовах особливої енергії Космосу
Еволюційна гіпотеза	Людина має земне (природне) походження. Її предками були тварини. Людина є останньою, найдосконалішою ланкою ланцюга живих істот на Землі і має спільних предків з людиноподібними мавпами
Гіпотеза про штучне походження людини	Виникнення людини на Землі є результатом творіння Великого Експериментатора високорозвинутих неземних цивілізацій

Питання 2. Що вам відомо про трипільську культуру та її здобутки?

Питання 3.1. Схарактеризуйте історично-культурний полілог кіммерійців, скіфів та сарматів.

Завдання 3.1. Підготуйте доповідь на тему «Історично-культурний симбіоз кіммерійців, скіфів і сарматів», у якій обов'язково висвітліть такі питання:

- історичні джерела про кіммерійців, скіфів і сарматів;
- здобутки кіммерійців, скіфів і сарматів, їх суспільно-політичний устрій;
- мистецтво кіммерійців, скіфів і сарматів, «звіриний стиль».

Питання 3.2. Антична культура полісів Північного Причорномор'я.

Завдання 3.2. Підготуйте публічний виступ на тему «Антична культура полісів Північного Причорномор'я», в якому обов'язково висвітліть такі питання:

- грецький період у культурі античних полісів;
- римський період у культурі античних полісів;
- культурні здобутки античних полісів Північного Причорномор'я.

Питання 3.3. Слов'янська доба в культурі українських земель.

Завдання 3.3.1. Підготуйте презентацію на тему «Давні слов'яни на території українських земель», в якій обов'язково висвітліть такі питання:

- теорії походження слов'ян;
- культурні здобутки слов'ян (матеріальна культура, залишки археологічні культури).

Завдання 3.3.2. Складіть портретну галерею слов'янських богів, з урахуванням їхнього зовнішнього вигляду, функцій, культів та обрядів, пов'язаних з ними.

Практичне заняття 3

ДОБА КИЇВСЬКОЇ РУСІ ТА ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (IX–XIV ст.)

План

1. Виникнення та розвиток ранньофеодальної держави східних слов'ян — Київської Русі. Вплив християнства на розвиток давньої культури.
2. Культура Київської Русі як синтез автохтонного язичництва та візантійського християнства.
  - 2.1. Мова, писемність, освіта, наукові знання та література.
  - 2.2. Містобудування й архітектура.
  - 2.3. Скульптура, живопис та декоративно-ужиткове мистецтво.
  - 2.4. Музичне мистецтво.
3. Культурні здобутки Галицько-Волинської держави.

Основні теоретичні відомості

Упродовж VII–VIII ст. відбувалося становлення слов'янських політичних союзів племен (дулібів, древлян, білих хорватів, полян, уличів, тиверців і сіверян) — племінних князівств, споріднених за мовою, побутом і культурою. Існує кілька теорій виникнення держави у східних слов'ян, головними з яких є норманська, автохтонна, компромісна, теорія О. Пріцака.

Важливим кроком у становленні та розвитку культури Київської Русі відіграло прийняття християнства. Це сприяло зростанню авторитету Київської Русі на міжнародній арені, європеїзації давньоруського суспільства, залученню держави до європейського

культурного та державного життя. Прийняття християнства вплинуло на розвиток культури: посприяло запровадженню слов'янської писемності, розвитку літописання, кам'яного зодчества, мистецтва, іконопису, літератури.

Культура Київської Русі формувалася як синтез язичництва та візантійського християнства, тобто в давньоруській державі існувала дохристиянська основа з місцевих традицій, що склалася під впливом умов соціально-історичного буття, та пізніші нашарування, які виникли внаслідок переосмислення та засвоєння досягнень світової культури, зокрема візантійських традицій.

Після хрещення Русі поширення набула нова писемність на основі слов'янської абетки — кирилиця та глаголиця, створені візантійськими просвітниками Кирилом і Мефодієм. Особливістю писемної культури Русі було утворення двох типів літературної мови: церковнослов'янської і близької до розмовної давньоруської. Це явище отримало в науці назву *диглосії*.

Давньоруська система освіти почала формуватися із започаткуванням шкільної освіти Київським князем Володимиром Великим. Продовжили цю традицію його наступники — Ярослав Мудрий та Володимир Мономах. Загалом у Київській Русі нараховувалося п'ять типів шкіл: школи «книжного вчення», школиграмоти, монастирські школи, жіночі школи, особливий тип виховання малолітніх княжичів — годувальництво.

Спираючись на теологію та міфологію, які вважали основними науками, розвивали також інші галузі знання — історію, право, природознавство, математику, астрономію. Літературу Київської Русі поділяють на перекладну та оригінальну. Архітектуру Київської Русі поділяють на культову, житлову та оборону. Зістановленням ранньофеодальної держави формується певний тип забудови міст трирівневої структури — дитинець або верхнє місто, окольний град і посад. У ранній період храмубудівництва домінувала візантійська традиція. Провідними жанрами монументального живопису були фреска та мозаїка. Музична культура Київської Русі поділялася на народну, професійну (інструментальну) і церковну.

У XII–XIV ст. на тлі занепаду культури в інших регіонах відбувається її піднесення в Галицько-Волинській державі.

Основні поняття: кирилиця, глаголиця, дитинець, окольний град, посад, фреска, мозаїка, чернь, скань, зернь.

Література: [6]; [8]; [12]; [16]; [17]; м18].

Практичні завдання

Питання 1. Виникнення та розвиток ранньофеодальної держави східних слов'ян — Київської Русі. Вплив християнства на розвиток давньої культури.

Завдання 1.1. Перегляньте інтерв'ю з О. Гоманом, кандидатом історичних наук, доцентом історичного факультету КНУ імені Тараса Шевченка. На основі переглянутого матеріалу дайте відповідь на запитання:

1. У чому полягала дискусія навколо походження «руської землі»?
2. Якими були аргументи норманістів, автохтоністів, прихильників хозарської теорії походження Русі?
3. Що ми знаємо про ранній розвиток руських земель?
4. Яким був вплив християнства на суспільно-політичний устрій Київської Русі?
5. У чому полягає вплив християнства на культуру Київської Русі?

Посилання на відео:

1. «Юрій Гоман про теорії походження Київської Русі»
<https://www.youtube.com/watch?v=Tytt2NNGM6g>
2. «Юрій Гоман про становлення Київської Русі»
https://www.youtube.com/watch?v=v_J_QFpa5k

Завдання 1.2. Уважно розгляньте узагальнювальну таблицю «Походження назви «Русь». Яка гіпотеза, на вашу думку, є найбільш слушною? Поясніть чому.

Походження назви «Русь»

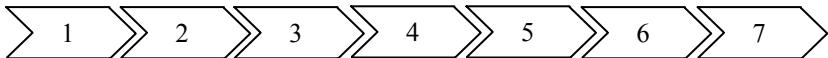

«Русами» називали племена норманів «роотсі» — гребець, слово має давньоскандинавський корінь «рос»
Рус — ім'я давньослов'янського божества
Руси — слов'янські племена Середнього Подніпров'я, які дали свою назву річкам Рось, Росава, Роставиця
Слово «Русь» має кельтське походження
Назви річок Рось, Росава, Роставиця мають не слов'янське, а іранське походження (ір. «рос» означає світлий)
«Руса — у праслов'янській мові «річка», тобто «Русь» — країна річок

Завдання 1.3.

Доберіть дати до подій, наведених нижче та пов'язаних із християнізацією українських земель, та розташуйте їх у хронологічній послідовності на тайм-лайн:

1. Місія Андрія Первозванного в Скіфію.
2. Хрещення княгині Ольги у Константинополі.
3. Проникнення християнства у грецькі колонії Північного Причорномор'я.
4. Хрещення Русі Володимиром Великим.
5. Прийняття християнства як офіційної релігії в Римській імперії.
6. Хрещення князів Аскольда та Діра.
7. Місія Кирила та Мефодія.

Питання 2.1. Мова, писемність, освіта, наукові знання та література.

Завдання 2.2.1. Створіть презентацію на тему «Мова, писемність, освіта, наукові знання та література Київської Русі», у якій висвітліть такі питання:

- виникнення писемності, глаголиця та кирилиця, місія Кирила та Мефодія;
- наявність двох літературних мов;
- типи шкіл у Київській Русі, виникнення бібліотек;
- розвиток наукових знань;
- перекладна й оригінальна література;
- головні літературні пам'ятки.

Питання 2.2. Містобудування й архітектура.

Завдання 2.2.1. Підготуйте ілюстровану екскурсію на тему «Містобудування й архітектура Київської Русі», розкривши такі питання:

- тип забудови давньоруських міст;
- житлова, культова й оборонна архітектура;
- візантійська традиція храмовбудування; виникнення місцевих шкіл: київської, чернігівської, переяславської, галицької
- монументальний стиль в архітектурі;
- найвидатніші архітектурні пам'ятки, що збереглися донині.

Питання 2.3. Скульптура, живопис та декоративно-ужиткове мистецтво.

Завдання 2.3.1. Створіть репортаж «Скульптура, живопис, декоративно-ужиткове мистецтво Київської Русі», у якому розгляньте такі питання:

- мозаїки, фрески, іконопис, рельєфна пластика;
- шитво та ткацтво;
- ювелірне мистецтво, види давньоруських прикрас.

Питання 2.4. Музичне мистецтво.

Завдання 2.4.1. Підготуйте публічний виступ на тему: «Роль музики в давньослов'янській культурі».

Питання 3. Культурні здобутки Галицько-Волинської держави.

Завдання 3.1. Складіть інфографіку «Культурні здобутки Галицько-Волинської держави»

Практичне заняття 4

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ (друга половина XIV — перша половина XVII ст.)

План

1. Суспільно-політичні та історичні умови в Україні XIV–XVI ст.
2. Українська духовна культура в період Відродження та Реформації XIV–XVI ст. як складова загальноєвропейських культурних процесів.
  - 2.1. Розвиток освіти. Українські гуманісти.
  - 2.2. Діяльність братств та культурно-освітніх осередків.
  - 2.3. Полемічна література.
  - 2.4. Книгодрукування. Острозька Біблія.
3. Архітектура та образотворче мистецтво.
4. Музична культура України періоду Відродження.
5. Феномен козацької культури.

Основні теоретичні відомості

На культурний розвиток українських земель кінця XVI — початку XVII ст. значний вплив мала складна політична та конфесійна ситуації. Після підписання Люблінської унії 1569 р. і виникнення об'єднаної польсько-литовсько-української держави Речі Посполитої, польські католики отримали нові можливості для культурно-релігійної експансії.

Кінець XVI ст. — перша половина XVII ст. в історії та культурі України відомий як доба Відродження або Ренесансу. Для цього етапу в філософсько-теоретичному сенсі характерними є поширення популярних у Західній Європі ідей гуманізму та релігійна полеміка, спричинена процесом Реформації католицької церкви.

Значний внесок у розвиток і поширення освіти та гуманістичних ідей в Україні здійснили перші вітчизняні вчені з європейською освітою, філософи, митці, такі як Ю. Дрогобич, П. Русин, С. Оріховський-Роксолан, С. Кленович та ін. Здобувши освіту в передових європейських університетах того часу, вони ставали провідниками західних ідей та цінностей.

Процес виникнення братств як активних громадсько-релігійних об'єднань православних українців припадає на кінець XVI ст.

Під впливом ідей Реформації, які прийшли в Україну із Західної Європи, братства переорієнтовують свою вузьку першопочаткову церковну діяльність на ширшу просвітницьку.

Наприкінці XVI ст. в Україні засновують якісно новий тип школи — Острозьку слов'яно-греко-латинську, що дала початок розвитку майбутніх закладів вищої освіти.

У 1596 р. під час підготовки та підписання Берестейської церковної унії міжконфесійна полеміка сягла своєї кульмінації — набуває поширення полемічна література.

Виникнення книгодрукування на українських землях значно сприяло просвіті населення. Першою відомою друкарнею стала львівська під керівництвом І. Федорова (1510–1583), яка в 1574 р. успішно видала «Апостол».

В архітектурі XVI–XVII ст. переважали традиції давньоруської епохи, проте водночас відчувався вплив західноєвропейських стилів: романського, готичного та Ренесансу. Традиційно архітектурні пам'ятки того часу поділяють на оборонні та культові споруди.

Для музичної культури доби Відродження характерними є активна діяльність музичних цехів, поширення народно-пісенної творчості, зокрема дум та історичних пісень. Набуває поширення партесний спів.

Протягом трьох століть запорізьке козацтво визначало напрями економічного, політичного та культурного розвитку України. З одного боку, воно стало осередком ствердження демократичних ідей і духу братерства, з іншого — було послідовним захисником вітчизни та православної віри.

У добу існування козацької держави у XVI–XVIII ст. культура українського народу досягла порівняно високого рівня та мала величезний вплив на національну самосвідомість українського народу.

Основні поняття: *Ренесанс, Реформація, гуманізм, братства, полемічна література.*

Література: [5]; [6]; [12]; [16]; [17]; [18]; [19]; 20].

Практичні завдання

Питання 1–2. Суспільно-політичні та історичні умови в Україні XIV–XVI ст. Українська духовна культура у добу Відродження та Реформації XIV–XVI ст. як складова загальноєвропейських культурних процесів.

Завдання 1–2. Перегляньте інтерв'ю з Н. Кривдою — доктором філософських наук, професором КНУ імені Тараса Шевченка, та відеосюжет «Українські землі в XVI — 1-й пол. ст.» та дайте відповідь на запитання:

1. Чому XIV–XV ст. називають «епохою збирання сил»?
2. Розкрийте зміст терміна «оксамитова окупація»?
3. Як ви розумієте вислів Д. Чижевського: «Ренесанс знайшов людину»?
4. У чому полягала непроста ситуація особистісного вибору для людини Ренесансу?
5. Схарактеризуйте нову освітню матрицю цієї доби та місце в ній братського руху.

Джерела:

1. Наталія Кривда: «XIV–XV ст. — це епоха збирання сил»: <https://www.youtube.com/watch?v=SzMzCuVAGnM>

2. Наталія Кривда: «XVI ст. — переламний період у розвитку української культури»: <https://www.youtube.com/watch?v=dmC79bYt3wg>

3. Наталія Кривда: «Братський рух є зародком громадянського суспільства»: <https://www.youtube.com/watch?v=SPRp9NmF2tU>

4. Наталія Кривда: «Те, що відбудеться з європейською культурою закладається і в Україні»: <https://www.youtube.com/watch?v=CZ9URhw-jtM>

5. «Українські землі в XVI — пер. пол. XVII ст.»: https://www.youtube.com/watch?v=f3yHj_WiqjM

Завдання 1.2. Проаналізуйте думку Івана Франка про Берестейську унію.

«Укладена за мотивами далеко більш політичними і адміністративно-дисциплінарними, а ніж догматично-релігійними, Берестейська унія відразу внесла величезний фермент в лоно руського

(тобто українського) народу, спричинила тимчасовий запал, пожвавлення, інтелектуальний рух, жваві диспути, ... та в кінцевому підсумку ослабила Русь, деморалізувала її ненавистю братів до братів, взаємним недовір'ям і нетерпимістю і була однією з причин козацьких війн, які принесли Україні «руїну», а Польщі — зародок політичного занепаду».

Чи погоджуєтеся Ви з автором? Обґрунтуйте свою позицію.

Питання 2.1. Схарактеризуйте розвиток освіти в Україні доби Відродження. Українські гуманісти.

Питання 2.2. Діяльність братств та культурно-освітніх осередків.

Завдання 2.2.1. Заповніть таблицю «Братський рух на території України»:

Назва братства, місто	Рік виникнення	Основні напрямки діяльності за статутом	Результати діяльності, відомі представники

Питання 2.3. Полемічна література.

Завдання 2.3.1. Підготуйте презентацію на тему «Полемічна література», у якій розкрийте такі питання:

- полемічна література як новий літературний жанр, її характеристика та особливості;
- основні релігійні та світські питання, які висвітлювала полемічна література.

Завдання 2.3.2. Складіть портфоліо — збірку-альбом робіт та напрацювань, вітчизняних авторів-полемістів: Герасима та Мелетія Смотрицьких, Івана Вишенського, Христофора Фіلالета, Клірика Острозького, Захарії Копистенського.

Питання 2.4. Книгодрукування. Острозька Біблія.

Завдання 2.4.1. Підготуйте інфографіку про поширення книгодрукування на українських землях, у якій висвітліть такі події:

- поява перших кирилических книг і внесок Ш. Фіоля у це;
- львівська друкарня І. Федорова: час створення та перші видання;
- Острозька Біблія: процес виготовлення та значення.

Питання 3. Архітектура й образотворче мистецтво.

Завдання 3.1. На основі прочитаного та вивченого матеріалу з теми заповніть таблицю:

**Архітектура та образотворче мистецтво
доби Відродження**

Архітектура				
Стиль	Представник	Пам'ятки	Час створення	Місце спорудження
Романський				
Готичний				
Ренесансний				
Образотворче мистецтво				
Іконопис				
Фресковий живопис				
Світський живопис				

Питання 4. Музична культура України доби Відродження.

Завдання 4.1. Підготуйте презентацію на тему: «Музична культура України доби Відродження», де обов'язково висвітліть такі питання:

- народно-пісенна творчість;
- професійна музична творчість;
- діяльність музичних цехів.

Питання 5. Феномен козацької культури.

Завдання 5.1. Створіть мілборд — дошку або плакат з колажем із фотографій, картин, різних образів на тему «Феномен козацької культури», у якій на прикладах продемонструйте самотність культури запорізьких козаків в добу Відродження.

Практичне заняття 5

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО (XVII—XVIII ст.)

План

1. Суспільно-політична ситуація в Україні у XVII—XVIII ст.
2. Ідейні та естетичні засади бароко. Своєрідність формування українського бароко.
3. Розвиток освіти та науки. «Золота доба» Києво-Могилянської академії.
4. Література, усна народна творчість і театр епохи бароко.
5. Музика епохи бароко.
6. Бароко в архітектурі та живописі України.

Основні теоретичні відомості

Суспільно-політична ситуація на українських землях в XVII—XVIII ст. залишалася складною. Перебування вітчизняних земель у складі іноземних держав становило суттєву перешкоду для їх духовного розвитку. Визвольна війна під проводом Б. Хмельницького та її наслідки, створення козацько-гетьманської держави, докорінно змінили темп і вектор розвитку української культури, висунувши наперед її нову рушійну силу — козацтво, що знайшло своє відображення в поширенні українського бароко.

Бароко як нова культурно-історична доба прийшло на українські землі із Західної Європи. Світовідчуття людини доби бароко, на відміну від попереднього ренесансного мислення, пройняте відчуттям трагічної суперечності між людиною та світом. Україна була першою серед країн православно-слов'янського регіону, де бароко почало розвиватися, набуло найбільшого розвитку й означувало собою розквіт культури, особливо літератури, архітектури, освіти. Період гетьманства Івана Мазепи справив значний вплив на культурні процеси в Україні.

Значного розвитку в цей час досягла національна система освіти, що складалася з початкової, середньої та вищої ланок. Заснований митрополитом П. Могилою у 1632 р. Києво-Могилянський колегіум, що згодом у 1701 р. став академією, за двісті років свого існування перетворився на потужний центр вітчизняної

освіти, науки та культури, місце підготовки інтелектуалів і професійних кадрів для всієї Російської імперії. Література доби бароко вирізняється широким спектром тематики та жанрів. Поети створювали не лише змістовні вірші, але й такі, що дивували читачів своєю формою: фігурні вірші, акровірші, вірші-раки та луни.

Виникають нові музичні жанри. У 1738 р. у місті Глухові було створено спеціальну музичну школу, у якій виховували музикантів, серед них всесвітньовідомі композитори доби бароко Д. Бортнянський, М. Березовський, А. Ведель.

Українська архітектура цієї доби відома як *козацьке бароко*, що підкреслює своєрідність її мистецьких форм і національний колорит. Наприкінці XVII ст. бароко поширюється і в образотворче мистецтво, де помітне місце посідає іконопис, гравірування, світський живопис.

Основні поняття: *бароко, козацьке бароко, партесний спів, козацькі літописи, шкільна драма, вертеп, інтермедія, акровірші, рак літеральний, вірш-луна, фігурний вірш.*

Література: [6]; [10]; [12]; [14]; [15]; [16]; [17]; [18]; [20].

Практичні завдання

Питання 1–2. Суспільно-політична ситуація в Україні у XVII–XVIII ст. Ідейні та естетичні засади бароко. Своєрідність формування українського бароко.

Завдання 1.1. Перегляньте інтерв'ю з Н. Кривдою — доктором філософських наук, професором КНУ імені Тараса Шевченка та відеосюжет про світогляд доби бароко. На основі переглянутого матеріалу дайте відповіді на такі запитання:

1. Чому XVII–XVIII ст. називають «епохою, що шукає своє обличчя»?

2. З'ясуйте роль козацтва у формуванні культури доби бароко, зокрема значення осі «запорізьке козацтво — київське духовенство»;

3. У чому виявлялася спроба бароко синтезувати добу Середньовіччя та Ренесансу?

4. Розкрийте основні характеристики доби бароко за Д. Чижевським: синтетичність, декоративність, химерність, театральність, антитетичність, містичність.

5. Чому лейтмотивом доби бароко стали роздуми про смерть?

Джерела:

1. Наталія Кривда про добу бароко та українську культуру XVII ст.

<https://www.youtube.com/watch?v=WRCPUFLmy5M>

2. Козацька звитяга — 2. Випуск № 13(48). Історія. Козацьке бароко. Світогляд.

<https://www.youtube.com/watch?v=ddErffW40JY>

Завдання 1.2. Уважно розгляньте карикатуру «Європейський крок» та прочитайте її опис. Дайте обґрунтовану відповідь на запитання нижче.

Опис карикатури «Європейські сили»

Колосальна фігура Катерини II переступає від «Росії» – гористого пагорба зображеного ліворуч, до «Константинополя» – її нога опиняється на півмісяці, який височіє над групою будинків із храмом і мінаретом. Її голова повернена праворуч, в її лівиці – королівська регалія, правиці вона тримає скіпетр над Константинополем, на який вона дивиться похмуриим поглядом. Унизу, посередині між «Росією» та «Константинополем» зображено голови семи тогочасних правителів, які дивляться на неї. Ліворуч – чоловік у капелюсі дожа Венеції каже: «Як далеко сягає влада». За ним стоїть Папа у короні, який каже: «Незабутньо!». За ним – король Іспанії, він каже: «До Сантьяго я зніму з неї її хутро!». Король Франції Луї XVI каже: «Ніколи такого не бачив». Король Великої Британії Джордж III каже: «Що! Що! Що! Яка феноменальна експансія!». Імператор священної Римської Імперії каже: «Чудове зростання». Султан каже: «Її не задовольнить і вся турецька армія».

12 квітня 1791 р.

? Запитання до карикатури

1. Які історичні події ілюструє ця карикатура?
2. У якій країні вона могла з'явитися і чому?
3. Чому, на вашу думку, була саме такою реакція окремих правителів на політику Катерини II?
4. Як карикатурист зобразив Катерину II? Про що це свідчить?
5. Яке місце мали українські землі в планах розширення Російської імперії на південь?

Питання 3. Розвиток освіти та науки. «Золота доба» Києво-Могилянської академії.

Завдання 3.1. Підготуйте презентацію на тему: «Нова освітня матриця доби бароко»; порівняйте системи освіти доби Відродження і бароко.

Завдання 3.2. Створіть портретну галерею визначних інтелектуалів Києво-Могилянської академії часів її «золотої доби»: П. Могили, І. Гізеля, І. Галятовського та інших.

Питання 4. Література, усна народна творчість і театр доби бароко.

Завдання 4.1. Наведіть приклади акровіршів, віршів-раків, віршів-лун, фігурних віршів. Розбийтеся на групи та створіть власний вірш одного з жанрів.

Завдання 4.2. Заповніть порівняльну таблицю козацьких літописів:

Козацькі літописи

Характеристика твору	Літопис Самовидця	Літопис Григорія Грабянки	Літопис Самійла Величка
Часові межі написання твору			
Автор			
Зміст твору, його тематика			
Мотиви, ідеї			
Художні особливості, структура			

Завдання 4.3. Перегляньте відеосюжет телепередачі М. Стеха «Очима культури» про Г. Сковороду.

Джерела:

https://www.youtube.com/watch?v=Sl7kxXU332A&index=6&list=PLI_fVHw7K9aaYNZPOLmDtKSUIP3csD-Du

Виходячи із життєвих принципів та творчості Г. Сковороди прокоментуйте його епітафію «Світ ловив мене, та не спіймав».

Завдання 4.4. Створіть таймлайн розвитку українського театру доби бароко, де обов'язково вкажіть роки постановок творів, їхніх авторів та акторів, місце створення.

Питання 5. Музика доби бароко.

Завдання 5.1. Перегляньте цикл передач «Очима культури» про композиторів доби бароко. На основі переглянутого матеріалу складіть порівняльну характеристику митців та їхнього внеску в розвиток музичного мистецтва України.

Композитори доби бароко

Жанри	М. Березовський	Д. Бортнянський	А. Ведель
Церковна музика			
Оперна музика			
Інструментальна музика			

Джерела:

1. Очима культури. Вип. 26. Геніяльний Максим Березовський:
https://www.youtube.com/watch?v=19--Gvo-7yU&index=26&list=PLI_fVHw7K9aaYNZPOLmDtKSUIP3csD-Du

2. Очима культури. Вип. 27. Музика й особиста доля Дмитра Бортнянського:

https://www.youtube.com/watch?v=PFxqB7MTT-o&list=PLI_fVHw7K9aaYNZPOLmDtKSUIP3csD-Du&index=27

3. Очима культури. Вип. 28. Несусвітній Артем Ведель:

https://www.youtube.com/watch?v=zEB34KffIIg&list=PLI_fVHw7K9aaYNZPOLmDtKSUIP3csD-Du&index=28

Завдання 5.2. Перегляньте відеосюжет про музику та театр доби бароко. На основі переглянутого схарактеризуйте діяльність глухівської музичної школи. Чи правомірно м. Глухів називали «Музичною столицею Лівобережжя»? Обґрунтуйте свою відповідь.

Джерело:

Козацька звитяга — 2. Вип. №16 (5). Історія. Козацьке бароко. Музика і театр. <https://www.youtube.com/watch?v=MheUdEP52wA&t=1s>

Питання 6. Бароко в архітектурі та живописі України.

Завдання 6.1. Перегляньте відеосюжети про архітектуру, скульптуру і живопис другої пол. XVII–XVIII ст.

Завдання 6.1.1. За доступними матеріалами створіть екскурсійну карту архітектурних пам'яток бароко, що збереглися донині.

Завдання 6.1.2. Назвіть найвідоміших вітчизняних та іноземних архітекторів доби бароко.

Джерела:

1. Козацька звитяга — 2. Вип. № 15 (50). Історія. Козацьке бароко. Живопис і скульптура

<https://www.youtube.com/watch?v=MxfjuhD2Op4>

2. Козацька звитяга — 2. Вип. №14 (49). Історія. Козацьке бароко. Архітектура.

<https://www.youtube.com/watch?v=r1pFAZKKLDw>

Завдання 6.1.3. На основі переглянутого визначте особливості барокового іконопису та світського портрету.

Практичне заняття 6

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ кінця XVIII — середини XIX ст.

План

1. Соціально-політичні та історичні обставини розвитку України на межі XVII–XIX ст.
2. Розвиток освіти та науки. Процес становлення національної свідомості. Тарас Шевченко.
  - 2.1. Діяльність «Руської трійці».
  - 2.2. Культурні аспекти діяльності Кирило-Мефодіївського братства.
3. Доба Просвітництва та світоглядні засади українського романтизму.
4. Класицизм у мистецтві, архітектурі, літературі, театрі.

Основні теоретичні відомості

Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. в Україні відбулися значні політичні зміни, які суттєво вплинули на соціальну структуру українського населення, його економічне та культурне життя. Під впливом загальноєвропейських рухів, таких як Просвітництво, Романтизм, ідея народності, що поширилися і на слов'янських землях, в Україні розпочинається національно-культурне відродження, яке здолало в своєму розвитку три етапи: академічний, культурницький і політичний. Провідна роль у процесі становлення національної свідомості українців належить Тарасу Шевченку.

У 1805 р. зусиллями місцевої інтелігенції у Харкові відкрили університет. У 1834 р. відкрили університет у Києві. Вітчизняна наука цієї доби розвивалася головним чином у наукових товариствах, заснованих при університетах.

Джерела становлення української свідомості слід шукати в розвитку національної ідеї, розроблення якої активізували пробудження української народності та піднесення національної мови. Певним підґрунтям для цього стало наукове опрацювання понять нації, народу, їх прав, які активно розвивали в Європі, спричинивши появу наук етнографії та фольклористики, вітчизняних праць з історії та культури українського народу.

Національно-культурне відродження Галичини традиційно пов'язують з об'єднанням «Руська трійця», до складу якого входили М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький.

Основну свою місію представники «Руської трійці» вбачали в доведенні єдності українського народу, зокрема обстоюванні права на вільний розвиток української мови, спираючись на значний матеріал, зібраний її учасниками та їхніми послідовниками.

Своєрідним центром визвольного антикріпосницького руху став Київ, де утворилася перша підпільна національно-визвольна політична організація — Кирило-Мефодіївське братство, провідними діячами якої стали В. Білозерський, М. Костомаров, П. Куліш. Ідеї братства поділяв і Тарас Шевченко.

Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. в Україні поширюється філософія Просвітництва, в центрі уваги якої перебували проблеми сутності людини та її пізнавальних можливостей з акцентом на поширення освіти, розвитку науки.

Одним із головних на той час культурних напрямів був класицизм, який орієнтувався на античне мистецтво. Йому притаманні простота форм і композиції, раціоналізм, тягіння до завершених форм, монументальності, ясності в благородній простоті стилю. Для архітектури доби класицизму характерне логічне планування та геометричність форм.

Основні поняття: *національно-культурне відродження, романтизм, сентименталізм, класицизм, еkleктизм, інтелігенція.*

Література: [6]; [7]; [10]; [12]; [13]; [14]; [16]; [17]; [18].

Питання 1. Соціально-політичні та історичні обставини розвитку в Україні на межі XVIII– XIX ст.

Завдання 1.1. Перегляньте відео «Початок національного відродження у XIX ст.» На основі переглянутого матеріалу дайте обгрунтовані відповіді на такі запитання:

1. Якими були історичні умови розвитку культури кінця XVIII–середини XIX ст.? Які події вплинули на її розвиток?
2. У чому полягала русифікація та колонізація українців?
3. Які події вплинули на зростання інтересу українців до своєї минувшини?
4. Який процес започаткувало видання «Енеїди» І. Котляревського?
5. Назвіть основні характеристики романтизму. Як романтики ставилися до України?

Джерело:

Початок національного відродження.

https://www.youtube.com/watch?v=C8myZFPQ9Qc&list=PLgL9J7sKCiuxgu19ShhP9IWtSUM8VLBz_&index=17

Питання 2. Розвиток освіти та науки. Процес становлення національної свідомості.

Завдання 2.1 Заповніть порівняльну таблицю про стан освіти на українських землях у складі Російської та Австрійської імперій.

**Стан освіти на українських землях у складі
Російської та Австрійської імперій**

	Російська імперія	Автрійська імперія
Освітні реформи		
Позитивні фактори розвитку освіти		
Негативні фактори розвитку освіти		
Початкова освіта		
Середня освіта		
Вища освіта		

Завдання 2.2. Перегляньте відеофільм про інститут шляхетних дівчат у м. Київ. На основі фільму та додаткової літератури підготуйте доповідь про розвиток жіночої освіти в Україні XIX ст., у якій схарактеризуйте інститути шляхетних дівчат, приватні пансіони, жіночі єпархіальні училища, систему початкової жіночої освіти.

Джерело:

Інститут шляхетних дівчат.

<https://www.youtube.com/watch?v=kTRDkz3Iq0k>

Завдання 2.3. Встановіть відповідність між поняттями та їх визначеннями:

1. Національна ідентичність	А. Переживання й усвідомлення своєї належності до національної спільноти
2. Етнос	Б. Спосіб мислення, сукупність духовних навичок, установок, притаманних індивіду, групі осіб або певному народові.
3. Народність	В. Прогресивна меншість суспільства, його провідна верства, яка усвідомлює цілі, посталі перед народом, скеровує зусилля національної спільноти на їх досягнення
4. Нація	Г. Політична спільність людей, створена на етнокультурних засадах, що має на меті захист своїх національних інтересів та самобутності
5. Національна еліта	Д. Спільнота людей, що сформувалася історично на родоплемінній основі в межах певної території, яка має подібні, досить сталі особливості мови, культури, психіки, а також уявлення про власні єдність та відмінності від інших, зафіксовані в самоназві
6. Національна самосвідомість	Е. Історично сформована спільнота людей на основі мови, території, економічних зв'язків, культури. Часто вживають як синонім до поняття «етнос»

Питання 2.1. Культурні аспекти діяльності Кирило-Мефодіївського братства.

Завдання 2.1.1. Заповніть таблицю «Діяльність Кирило-Мефодіївського братства».

Діяльність Кирило-Мефодіївського братства

Передумови створення	
Організатори	
Учасники	
Мета діяльності	
Програмні документи	
Програмні засади	
Течії та їх представники	

Питання 2.2. Схарактеризуйте діяльність «Руської трійці».

Питання 3. Доба Просвітництва та світоглядні засади українського романтизму.

Завдання 3.1. Створіть презентацію на тему «Доба Просвітництва та зародження українського романтизму», у якій обов'язково висвітліть такі питання:

- світоглядні засади доби Просвітництва та їх інтерпретація у вітчизняній культурі;
- сутність романтизму, його специфічність на українських землях;
- романтизм в українській літературі: П. Куліш, М. Костомаров, Т. Шевченко;
- роль Харківської школи романтиків у динаміці розвитку української романтичної лірики.

Питання 4. Класицизм у мистецтві, архітектурі, літературі, театрі.

Завдання 4.1. Підготуйте ілюстровану доповідь на тему: «Особливості літератури, театру та музичної творчості кінця XVIII — середини XIX ст.», у якій обов'язково висвітліть такі питання:

- художні канони та естетика класицизму;
- новий етап в історії вітчизняної літератури;
- зародження та розвиток українського театру: формування професійного театру; театр корифеїв та його учасники;
- українські композитори: М. Лисенко, М. Аркас, П. Сокальський, П. Ніщинський, М. Вербицький, С. Воробкевич та ін. Перша українська опера «Наталка Полтавка».

Завдання 4.2. Знайдіть поштову листівку XIX ст. одного з міст України із зображенням тогочасної архітектурної пам'ятки. Зробіть власну фотографію цієї будівлі. Розкажіть про її історію за час, що минув (назва, архітектор, власник, призначення, місцезнаходження, видатні особи, які мешкали в ній, цікаві факти про неї тощо).

Завдання 4.2.4.

Проаналізуйте розвиток українського живопису кінця XVIII — почку XIX ст. та заповніть таблицю:

Український живопис початку XIX ст.

Жанр живопису	Представники	Картини
Історико-батальний		
Пейзажний		
Портретний		
Побутовий		

Практичне заняття 7

УКРАЇНА ТА УКРАЇНЦІ НА ШЛЯХУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

(друга половина XIX — перше двадцятиліття XX ст.)

План

1. Утвердження національної ідеї в українській культурі.
2. Формування українських наукових студій та культурно-просвітницька діяльність громад.
3. Філософсько-естетичні засади українського модернізму. Розмаїття стильових течій та напрямів у літературі, мистецтві, архітектурі.
4. Феномен українського театру. Українська модерна драма.

Основні теоретичні відомості

У другій половині XIX ст. більш зрілою та згуртованішою стає інтелігенція, яка проголошує новий принцип національного визволення — «повернення до народу», який передбачав духовне та політичне самовизначення українців. В основі тогочасної національної ідеї було колективне бачення минулого, сучасного та майбутнього української етнічної спільноти, зокрема оцінка та інтерпретація історичних подій у народних піснях, думах та переказах.

Діяльність прибічників української ідеї зосереджувалася навколо просвітницьких справ. Культурно-освітня діяльність громад 1850–60-х рр. міцно пов'язана з іменами В. Білозерського, М. Костомарова, Т. Шевченка, М. Куліша, А. Антоновича. Вона включала поширення літературних творів Т. Шевченка, Марка Вовчка, П. Куліша, Л. Глібова та ін.; організацію недільних та щоденних шкіл для дорослих, створення українських підручників. Проте формування національної еліти відбувалося в умовах

жорсткого тиску, цензури, заборон та утисків, що їх спричинили Валуївський циркуляр 1863 р., та Емський указ 1876 р. про заборону української мови та писемності.

У модерній літературі виразною є творчість неокласиків (П. Филипович, М. Зеров, Освальд Бургардт, Михайло Драй-Хмара та ін), неоромантиків (О. Кобилянська, М. Вороний), символістів (Олександр Олесь, М. Філянський, С. Черкасенко, Грицько Чупринка), футуристів (Михайль Семенко, Гео Шкурупій, Ю. Яновський та ін.), імпресіоністів (М. Коцюбинський, О. Кобилянська, М. Руданський та ін.), експресіоністів (В. Стефаник, Л. Курбас, Микола Хвильовий, О. Довженко, В. Підмогильний та ін.).

Напочатку ХХ ст. в архітектурі утверджується стиль модерн, важливою рисою якого була орієнтованість на максимальну функціональність будівель.

Завдяки зусиллям М. Старицького, М. Кропивницького та І. Тобілевича наприкінці ХІХ ст. виник український професійний театр. Революцією в українському театральному мистецтві стало заснування авангардного «Молодого театру» (1916) і театру «Березіль» (1922) Л. Курбасом.

Основні поняття: *національна ідея, модернізм, авангардизм, неокласицизм, футуристи, символісти, неоромантики, модерн, неромантизм, імпресіонізм, експресіонізм.*

Література: [6]; [7]; [12]; [13]; [14]; [16]; м17]; м18].

Практичні завдання

Питання 1. Філософія національної ідеї в українській культурі.

Завдання 1.1. Прочитайте та осмисліть запропоновану думку М. Драгоманова. Чи погоджуєтесь ви з нею? Поясніть свою позицію.

«Я дозволю собі сказати, що з того часу, як я став на публічну службу чи учителя, чи писателя, то не пропускав пригоди говорити молодшим людям на Україні, що вони не можуть уважати себе навіть образованими, доки не вивчать, по крайній мірі, двох-трьох західноєвропейських мов, щоб хоч читати на них найважливіші речі. Не раз усно й печатно говорив я, що українське письменство доти не стане на міцні свої ноги,

доки українські письменники не будуть діставати всесвітні образовані думки й почуття просто з Західної Європи, а не через Петербург і Москву, через російське письменство, як робиться це досі...»².

Завдання 1.2. Перегляньте фільм «Історія України. Михайло Грушевський» та дайте відповіді на запитання.

1. Що на думку Юрія Шаповала сформувало особистість Михайла Грушевського? На основі відео схарактеризуйте особистість М. Грушевського і його роль у розвитку української національної ідеї.

2. Яку головну ідею запропонував у своєї десятитомній праці Михайло Грушевський «Історія України-Руси»? Відповідь сформулюйте на основі висловлювань істориків Мирослава Поповича та Ігора Верби.

Джерела:

Історія України. Михайло Грушевський
<https://www.youtube.com/watch?v=9WkYYVnX3OA>

Питання 2. Схарактеризуйте формування українських наукових студій та культурно-просвітницьку діяльність громад.

Питання 3. Філософсько-естетичні засади українського модернізму. Розмаїття стильових течій та напрямів у літературі, мистецтві, архітектурі.

Завдання 3.1. На основі вивченого теоретичного матеріалу до теми заповніть таблицю, наведену нижче:

МОДЕРНІЗМ (Модерн)			
	Особливості	Представники	Приклади
Архітектура			
Література			
Мистецтво			

Завдання 3.2. Заповніть таблицю, зазначаючи головні особливості кожного мистецького напрямку та наводячи приклади відповідних художніх творів.

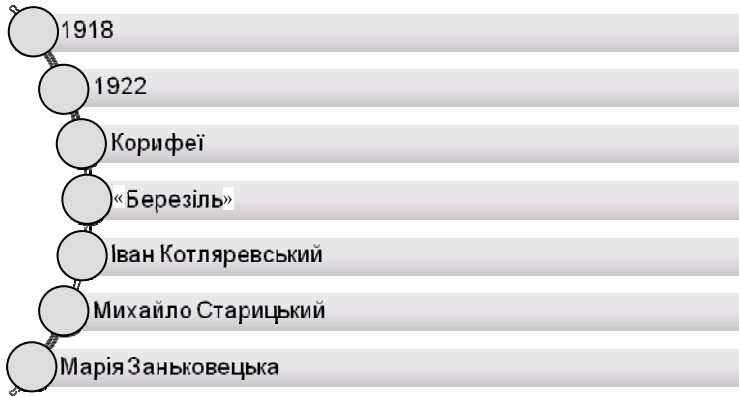
---

² Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/drag/drag19.htm>.

	Література		Мистецтво	
	Особливості	Приклади	Особливості	Приклади
Експресіонізм				
Імпресіонізм				
Неоромантизм				
Неокласицизм				
Символізм				
Футуризм				

Питання 4. Феномен українського театру. Українська модерна драма.

Завдання 4.1. Чому наведені нижче дати, назви, прізвища є визначними в історії становлення українського театру?

Практичне заняття 8

УКРАЇНА У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ ТОТАЛІТАРИЗМУ ТА ПОСТТОТАЛІТАРИЗМУ (20–80-і рр. XX ст.)

План

1. Політика українізації: завдання та наслідки. Розвиток освіти.
2. Український культурний ренесанс та особливості розвитку літературного процесу.
  - 2.1. Літературні угруповання «Гарт», «Плуг», «Ланка», «Молодняк», ВАПЛІТЕ: завдання та досягнення.
  - 2.2. Літературна дискусія 1925–1928 рр.

3. Наступ тоталітаризму на українську культуру. «Розстріляне відродження».
  - 3.1. Досягнення української академічної науки.
  - 3.2. Український кінематограф.
4. Шістдесятництво як суспільно-політичний, філософсько-ідеологічний, літературно-мистецький і науковий феномен.

Основні теоретичні відомості

Важливою складовою культурно-політичних процесів в Україні була радянська політика коренізації, яка отримала назву «українізації» і тривала з 1923-го по 1933 р.

У 20-і роки в УРСР на ґрунті попереднього мовного та культурно-мистецького розвитку, розпочався активний розквіт літературного життя. Широкого розвитку набули модерністські літературні напрями: неокласицизм, неосимволізм, конструктивізм, необароко, панфутуризм. З'явилися літературні угруповання: «Плуг» (Спілка селянських письменників), «Гарт» (Спілка пролетарських письменників), «Аспанфут» (Асоціація панфутуристів), «Авангард», «Нова генерація», «неокласики», МАРС (Майстерня революційного слова), ВАПЛІТЕ (Вільна академія пролетарської літератури), «Пролітфронт», ВУСПП (Всеукраїнська спілка пролетарських письменників), «Молодняк» (Спілка комсомольських письменників) тощо.

Широко відомими стали ідеологічні памфлети Миколи Хвильового, що започаткували літературну дискусію 1925–1928 рр.

Національно-культурний Ренесанс 20–30-і рр. був жорстоко придушений сталінізмом і увійшов у історію під назвою *розстріляного відродження*.

Терміном «український кінематограф» позначають кіноіндустрію України, яка почала активно розвиватися у першій половині ХХ ст. Ключову роль у становленні українського кіномистецтва відіграли фільми О. Довженка «Звенигора» (1928), «Арсенал» (1929), «Земля» (1930).

У 60-і роки на хвилі політичної «відлиги» та десталінізації частина української інтелігенції заявила про свою моральну опозицію до тоталітарного державного режиму. Таким чином, українські національно свідомі інтелектуали започаткували новий культурний феномен, увійшовши в історію під назвою *шістдесятники*.

Основні поняття: коренізація, НЕП, «розстріляне відродження», авангардизм, футуристи, конструктивізм, «романтика вітаїзму», шістдесятники.

Література: [3]; [6]; [7]; [9]; [12]; [13]; [14]; [16]; [17]; [18].

Практичні завдання

Питання 1. Дайте характеристику політики українізації: її завдання та наслідки. Розвиток освіти.

Завдання 1.2. Перегляньте відео «Машина часу. Голод. 1921 р. НЕП. Українізація. Індустріалізація. Колективізація» та визначте, кому належать слова із запропонованих цитат та завершіть їх.

Джерела:

<https://www.youtube.com/watch?v=6GTKJt0Nkcg>

1. «Величезна помилка думати, що НЕП поклав край терору. Ми ще повернемось до терору...».

2. «Ми маємо сказати: «Збагачуйтеся, розвивайте свої господарства і не бійтеся, що на вас накладуть обмеження .....».

3. «Криза НЕПу полягала в тому, що держава розпочала індустріалізацію...».

4. «Ми перейшли від політики обмеження експлуататорських тенденцій куркуля до політики ліквідації його як класу».

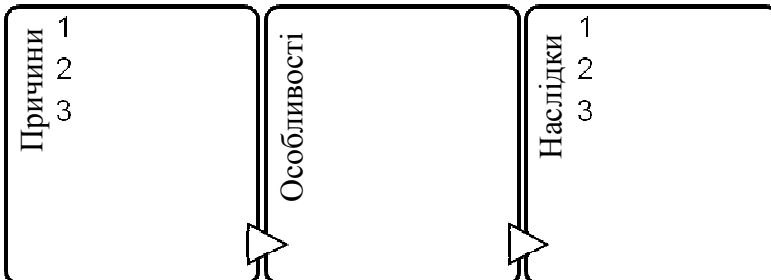
5. «Нема таких фортець, яких більшовики не могли б здобути».

6. «Нашим завданням є не вивчення економіки, а змінення її. Закони нас не обмежують...».

Питання 2. Український культурний ренесанс та особливості розвитку літературного процесу.

Завдання 2. Поясніть явище українського культурного Ренесансу ХХ ст. та визначте його причини та наслідки, заповніть наведену нижче діаграму.

Український культурний ренесанс

Питання 2.1. Літературні угруповання «Гарт», «Плуг», «Ланка», «Молодняк», ВАПЛІТЕ: цілі та досягнення.

Завдання 2.1.1. Ознайомтеся з матеріалом «Літературні угруповання 1920–1930-х рр.»¹ та схарактеризуйте кожне літературне угруповання: «Гарт», «Плуг», «Ланка», «Молодняк», ВАПЛІТЕ. Для аналізу використовуйте такі критерії: період діяльності; мета; представники, досягнення.

Завдання 2.1.2 Підготуйте есе обсягом 1–1,5 с., у якому на прикладах творів конкретних письменників сформулюйте власну думку про літературу цього періоду.

Питання 2.2. Літературна дискусія 1925–1928 рр.

Завдання 2.2. Уважно прочитайте памфлет Микола Хвильового «Камо грядеши»² та виконайте запропоновані вправи.

Вправа 2.2.1

На основі тексту памфлету дайте відповіді на запитання.

1. Кому належить цитата: «Баха й Моцарта я ставлю на недосяжну височінь, але відціля нема ще конечної потреби називати художниками й мислителями тисячі писак та філософів-обивателів наших великих городів?»

2. Поясніть, що означають питання, поставлені Миколою Хвильовим: Зеро чи Гаркун-Задунайський? Європа чи «Просвіта»?

3. На основі тексту поясніть афоризм «сатана в бочці».

4. Кому у памфлеті дає поради з письменства Микола Хвильовий?

Вправа 2.2.2

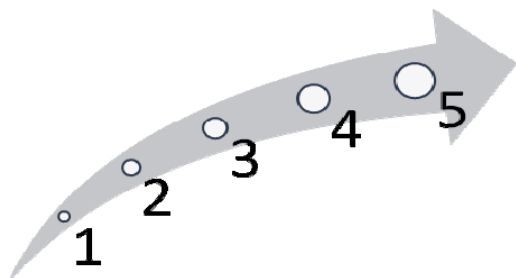
Упродовж літературної дискусії 1925–1928-х рр. Микола Хвильовий видав кілька памфлетів. Розташуйте їх у правильній хронологічній послідовності на таймлайні:

1. «Про сатану в бочці».
2. «Камо грядеши?».
3. «Україна чи Малоросія?».
4. «Думки проти течії».
5. «Апологети писаризму».

---

¹ Літературні угруповання 1920–1930-х років. – Режим доступу: <https://linguana.com.ua/ukrayinska-literatura/literaturni-ugrupuvannya-1920-h-1930-h-rokiv.html>.

² Микола Хвильовий. Камо грядеши. – Режим доступу: <http://ukrclassic.com.ua/katalog/kh/khvilovij-mikola/1060-mikola-khvilovij-kamo-gryadeshi>.

Завдання 2.3. Уявіть що ви радянський журналіст, який висвітлює перебіг літературної дискусії 1925–1928-х рр. Складіть звіт обсягом до 1500 знаків до свого періодичного видання.

Питання 3. Наступ тоталітаризму на українську культуру. «Розстріляне відродження».

Завдання 3. Встановіть відповідність між поняттями та їх визначеннями:

А. Розстріляне відродження	1. Ідеологічне кліше радянської фразеології, яке за радянським визначенням означало «буржуазна ідеологія», було спрямоване на визначення зверхності національних інтересів над класовими, або використовуване на позначення усіх, хто не поділяв принципів національної політики КП(б), пролетарського інтернаціоналізму
Б. Етноцид	2. Духовно-культурне та літературно-мистецьке покоління 20-х рр. ХХ ст. в Україні, яке створило високохудожні твори літературні, філософські, живописні, музичні, театральні. Знищене сталінським режимом
В. Червоний ренесанс	3. Становлення, розквіт і трагічний фінал української культури впродовж 20–30-х рр.
Г. Український буржуазний націоналізм	4. Різновид етнопонаціональної політики (політичної поведінки), спрямованої на знищення ідентичності та культури конкретного народу (етносу). Може проводитися комплексом заходів, що руйнують системні зв'язки всередині народу, підштовхуючи його представників до переходу в іншу етнічну якість

Питання 3.1. Досягнення української академічної науки.

Завдання 3.1. Які з наведених тверджень характеризують розвиток науки в УРСР у 1946–1953 рр.?

1. Будівництво та запуск найбільшого у світі прискорювача електронів.
2. Запуск першого експериментального атомного реактора.
3. Створення першої у Європі та СРСР малої електронно-обчислювальної машини «МЕОМ».
4. Створення штучних алмазів.
5. Будівництво цифрової машини «Київ».
6. Будівництво першого магістрального газопроводу Дашава–Київ.

А. 1, 2, 3	В. 1, 3, 4
Б. 2, 3, 6	Г. 3, 5, 6,

Питання 3.2. Український кінематограф.

Завдання 3.2.1. Визначте кінокартини, створені українським режисером.

	<ol style="list-style-type: none"> 1. «Коліївщина» 2. «Земля» 3. «Щорс» 4. «Ягідка любові» 5. «Стожари» 6. «Сумка дипкур'єра» 7. «Запорожець за Дунаєм» 8. «Вася-реформатор»
---	---

Завдання 3.2.2. Перегляньте фільми О. Довженка «Земля» та С. Параджанова «Тіні забутих предків» і на основі подій фільмів створіть стінгазети із такими рубриками: історія, тематика, режисерська та акторська майстерність.

Джерела:

1. <https://www.youtube.com/watch?v=0nhl2-53uwg>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=mBkEPgnb3xs>

Завдання 3.2.3. Уявіть себе сценаристом та режисером, який живе у Радянському Союзі (1950–60-і рр.). Запропонуйте ідею сценарію для фільму, який би висвітлював ідею української державності.

Питання 4. Шістдесятництво як суспільно-політичний, філософсько-ідеологічний, літературно-мистецький та науковий феномен.

Завдання 4.1. Створіть екземпляр самвидаву із цитат митців-шістдесятників.

Завдання 4.1.2. Відвідайте Музей шістдесятництва (м. Київ, вул. Олеся Гончара, 33) та створіть на основі фото та інформації з експозиції презентацію для поширення в одній із соціальних мереж. Обговоріть презентацію з одногрупниками у віртуальному просторі.

Практичне заняття 9

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (90-і рр. ХХ — початок ХХІ ст.)

План

1. Національний простір після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р.: особливості державотворення, політичний розвиток. Проблеми, традиції, перспективи.
2. Розвиток українського мистецтва у постмодерну добу: література, образотворче мистецтво, кіно, театр, музика, музейна справа та ін.
3. Українська церква.
4. Нове осмислення української традиції й європейського культурного простору у літературі, науці, ЗМІ, політиці.

Основні теоретичні відомості

Після ухвалення Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. та його підтвердження Всеукраїнським референдумом розпочався процес становлення самостійної держави, головними завданнями якого були: розбудова суверенітету, відродження нації та відновлення її символів, утвердження держави на міжнародній арені. У 2014 р. відбулася анексія Криму Росією та вторгнення російських військових на територію Донецької та Луганської областей. Військовий конфлікт отримав назву *антитерористична операція*, а згодом його стали називати *війна на сході України* або *війна на Донбасі* внаслідок російської агресії.

Різностямовані пошуки української культури межі ХХ–ХХІ століть відбувалися в усіх видах мистецтва. З'являються нові музеї, історико-культурні центри, розвивається українська естрада, книговидавництво, відроджуються національні традиції тощо, і в той самий час, українська культура перманентно зазнає агресивного впливу російської ідеології, що призводить до виникнення штучно створюваних мовних та етнічних проблем.

Українська церква завжди відігравала важливу об'єднувачу роль в українському суспільстві.

Сьогодні в Україні церковна організація представлена кількома конфесіями. Переважну більшість (97 %) складають релігійні громади християн, найчисленнішими з яких серед православних є Українська православна церква (УПЦ), Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) та Українська автокефальна православна церква (УАПЦ); серед католиків — Українська греко-католицька (УГКЦ) та римо-католицька церкви (УРКЦ).

Функціонують релігійні організації протестантів та протестанські за змістом групи вірян, релігійні громади представників юдаїзму, ісламу, буддизму тощо. 11 жовтня 2018 р. синод Вселенського патріархату підтримав надання автокефалії Українській Православній Церкві. 15 грудня 2018 р., виборовши свою незалежність, у Софії Київській утворилася автокефальна Православна Церква України. Її очолив Митрополит Київський Епіфаній.

В Україні ведеться масштабна робота щодо інтеграції держави у європейський соціокультурний простір, яка значно активізувалася після Революції Гідності.

Важливими етапами роботи є популяризування та заохочення до вивчення англійської мови задля подолання «мовного бар'єру» між Україною та ЄС, залучення до європейських інформаційно-комунікаційних практик, здійснення реформ у галузях освіти та науки тощо.

Основні поняття: *сувернітет, постмодернізм, перформанс, масова культура, автокефальна церква.*

Література: [1]; [2]; [6]; [7]; [9]; [12]; [13]; [16]; [18].

Практичні завдання

Питання 1. Національний простір після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р.: особливості державотворення, політичний розвиток. Проблеми, традиції, перспективи.

Завдання 1.1. Перегляньте відео про студентську політичну акцію в Україні у жовтні 1990 р. «1990: студентська революція на граніті. Кінець УРСР» та дайте відповіді на такі питання:

1. Упродовж якого часу тривала Революція на граніті?
2. Який, на вашу думку, вплив мала ця акція на дальший історичний розвиток України.

Джерело:

<http://www.istpravda.com.ua/videos/2013/11/28/140188/>

Питання 2. Розвиток українського мистецтва у постмодерну добу: література, образотворче мистецтво, кіно, театр, музика, музейна справа та ін.

Завдання 2.1. Установіть відповідність між автором та твором.

Оксана Забужко	Московіада (1993)
Сергій Жадан	Книгоноші з Королівства (2007)
Юрій Андрухович	Музей покинутих секретів (2009)
Юрій Іздрик	Ворошиловград (2010)
Галина Пагутяк	Одної і тої самої (2013)
Тарас Прохасько	ТАКЕ (2009)
Василь Шкляр	Залишенець (2009)

Завдання 2.2. Створіть презентацію у вигляді галереї полотен одного із сучасних українських художників на вибір: Івана Марчука, Іллі Чичкана, Валерія Шевчука.

Завдання 2.3. Перегляньте лекцію Оксани Забужко «Українська література доби Незалежності та європейський контекст» та оберіть правильні відповіді до запитань.

Джерело:

<https://www.youtube.com/watch?v=uaxwMA-JoN0>

1. 1985 рік у письменниці асоціюється:
  - A. З початком послаблення цензури.
  - Б. Зі смертю Василя Стуса;
  - В. З появою її першої поетичної збірки.

2. Початок послаблення цензури в українській літературі, на думку О. Забужко, починається після:

- А. Чорнобильської трагедії;
- Б. 1985 р.
- В. 1990 р.

3. «Золотим (казковим) віком» для свого покоління Оксана Забужко називає період:

- А. 1987–1990 рр.
- Б. 1985–2000 рр.
- В. 1986–1987 рр.

4. Поясніть, чому О. Забужко вважає за доцільне виокремлювати в сучасній українській літературі період 30 років (1986–2016 рр.)?

Питання 3. Українська церква.

Завдання 3.1. Визначте, кому з українських митрополитів належать слова:

«Святу православну Христову віру, ... держіть непохитно, нею оживляйтесь, від неї не відходьте... Святу християнську надію ... виховуйте й оживляйте в собі, нехай не в'яне ця надія в нас при всяких бідах і напастях земних. Батьки наші не втрачали надії на Христа в наших тяжких обставинах життя. Не втрачайте ж її тепер, коли світ волі над нами засявав. А над усім цим піднесіть любов християнську, любов до єднання, до братерства, до взаємної у всьому допомоги, любов навіть до ворогів... Щиро ж благословляю вас і всю Українську Церкву нашу першим своїм архіпастирським благословенством, що його через ваші молитви від Господа Бога нині одержав».

- А. Василю Липківському
- Б. Петру Могилі
- В. Івану Огієнку
- Г. Йосипу Сліпому.

Питання 4. Нове осмислення української традиції й європейського культурного простору у літературі, науці, ЗМІ, політиці.

Завдання 4.1. Ознайомтеся з контентом сайту <https://artarsenal.in.ua/>(«Мистецький арсенал»). Складіть план відвідування подій та виставок «Мистецького арсеналу» на найближчий місяць, який би вам хотілося реалізувати. Обґрунтуйте свій вибір заходів.

Завдання 4.2. Ознайомтеся з історичними та культурними рубриками Інтернет-видання «Українська правда» (<https://www.pravda.com.ua>) та тижневика «Дзеркало тижня» (<https://dt.ua>). Орієнтуючись на нові матеріали видань, складіть перелік основних тем та проблем, які порушують журналісти.

Завдання 4.3. Підготуйте трихвилинний усний виступ, у якому запропонуйте власне бачення розвитку української культури через двадцять років, виклавши свою думку у такій послідовності:

1. Позиція (Я вважаю, що .....
2. Обґрунтування (Тому що .....
3. Приклади (Я можу довести це на прикладах.....)
4. Висновок (Отже, ...

Завдання 4.4. На прикладі трьох імен сучасності доведіть вагомість національного культурного здобутку України у світі. Поясніть свій вибір.

Завдання 4.5. Прослухайте зустріч дискусійного клубу «Бізнес Credo» LvBS з Оксаною Забужко «Культура як національний наратив. Чи може бути успішною країна без CV?» та занотуйте сім основних, на Вашу думку, тез, що характеризують сучасний український інформаційний простір.

Джерело:

<https://www.youtube.com/watch?v=qjblesycONw>

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Алексієвцев М.* Постмодернізм і українська культура / М. Алексієвцев, М. Юрій // Україна-Європа-Світ: міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. — 2016. — Вип. 18. — С. 210–214. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2016_18_29
2. *Богуцький Ю.* Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук, Л. М. Новохатько / за ред. Ю. П. Богуцького. — К. : Знання, 2007. — 679 с.
3. *Брюховецька О.* Українське поетичне кіно в контексті національного питання в СРСР / О. В. Брюховецька // Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури. — 2012. — Т. 127. — С. 40–45. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAtk_2012_127_10
4. *Бурдо Н.* Трипільська культура. Спогади про золотий вік / Н. Б. Бурдо, М. Ю. Відейко. — Х. : Фоліо, 2007. — 415 с. — Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Burdo_Nataliia/Trypilska_kultura_Spohady_pro_zoloty_vik.pdf
5. *Вирський Д.* Станіслав Оріховський-Роксолан: життя і пам'ять / Д. Вирський. — К. : Інститут історії України НАН України, 2013. — 215 с. — Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Vyrskiy_Dmytro/Stanislav_Orikhovskiy-Roksolan_zhyttia_i_pamiat.pdf
6. *Греченко В. А.* Історія української культури: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. А. Греченко, К. В. Кислок. — К. : Кондор, 2013. — 352 с.
7. *Брехуненко В.* «Братня» навала. Війни Росії проти України XII–XXI ст. / В. Брехуненко, В. Ковальчук, М. Ковальчук, В. Корнієнко / за заг. ред. В. Брехуненка. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. — К., 2016. — 248 с.
8. *Давня історія України: в 3 т.* / ред. кол. П. П. Толочко [та ін.]; НАН України, ін-т археол. — К. : Наук. думка, 1997. — Том 1: Пер-вісне суспільство / відповід. ред. В. Н. Станко. — 1997. — 560 с. — Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Tolochko_Petro/Davnia_istoriia_Ukrainy_Tom_1_Pervisne_suspilstvo/
9. *Дудник В. О.* Інтеграція української культури у світовий культурний простір / В. О. Дудник. — Режим доступу: http://knmau.com.ua/chasopys/17_NBUV/docs/02_Doudnik.pdf
10. *Історія декоративного мистецтва України: у 5 т.* / редкол.: Ганна Скрипник (голов. ред.) та ін.; НАН України, ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. — К. : [ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України], 2007. Т. 2: Мистецтво XVII–XVIII століття / Л. Білоус. та ін.; редкол.: Ганна Скрипник (голов. ред.) та ін. — 2007. — 336 с. — Режим доступу: http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2007/idm_2.pdf

11. *Історія української культури: європейський контекст: навч. посібник* / П. В. Вербицька, І. Я. Хома; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». — Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2015. — 301 с.

12. *Історія та культура України: методичні рекомендації для самостійної роботи студентів усіх галузей знань та спеціальностей / уклад.: І. В. Бурлакова, Н. О. Сенчило, О. В. Волш.* — К. : НАУ, 2017. — 56 с.

13. *Історія української культури: у 5 т. / голов. ред. Б. Є. Патон; НАН України.* — К. : Наук. думка, 2005. — Т. 5, кн. 2: Українська культура ХХ — початку ХХІ століть. — 1032 с.

14. *Матеріали до історії українського театру. Від витоків до початку ХХ ст. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського.* — К. : 2016. — 280 с. — Режим доступу: <http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/monografiji/2016/teatr.pdf>

15. *Павленко С. Іван Мазепа як будівничий української культури / Сергій Павленко.* — К. : Києво-Могилянська. акад., 2005. — 300 с. — Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Pavlenko_Serhii/Ivan_Mazepa_iak_budivnychy_i_ukrainskoi_kultury.pdf

16. *Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Клочко.* — Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2016. — 496 с. — Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Plokhii_Serhii/Brama_Yevropy_Istoriia_Ukrainy_vid_skifskykh_voien_do_ezalezhnosti/

17. *Попович М. Нарис історії культури України / Мирослав Попович.* — К. : «АртЕк», 1998. — 728 с. — Режим доступу: <http://194.44.152.155/elib/local/sk610033.pdf>

18. *Шейко В. Історія української культури: навч. посібник / В. М. Шейко, В. Я. Білоцерківський.* — К. : Знання, 2009. — 413 с.

19. *Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньо-модерної України / Н. М. Яковенко.* — К. : Критика, 2005. — 584 с.

20. *Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Н. Яковенко.* — К. : Критика, 2002. — 415 с. — Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Yakovenko_Natalia/Paralelnyi_svit_Doslidzhennia_z_istorii_uiavlenn_ta_idei_v_Ukraini_XVI_-_XVII_st/

Навчальне видання

ІСТОРИЯ ТА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ

Практикум
для студентів
усіх галузей і спеціальностей

Укладачі: БУРЛАКОВА Ірина Вікторівна
ВОЛШ Оксана Володимирівна
СЕНЧИЛО Надія Олексіївна

Редактор *З. О. Остап'юк*
Технічний редактор *А. І. Лавринович*
Комп'ютерна верстка *Л. Т. Колодіної*

Підп. до друку 26.12.2018. Формат 60×84/16. Папір офс.
Офс. друк. Ум. друк. арк. 3,02. Обл.-вид. арк. 3,25.
Тираж 50 пр. Замовлення № 195-1.

Видавець і виготівник
Національний авіаційний університет
03680. Київ-58, проспект Космонавта Комарова, 1
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 977 від 05.07.2002